

DİA İSLAM ANSİKLOPEDİSİ'NDE "AKLETMEK"

Düzenleyen/Hazırlayan: Bülent Ağaoğlu

(05.02.2017)

“Akletmek” mânasındaki akl masdarı “teorik ve pratik meseleler üzerinde düşünmek” anlamında kullanılmaktadır. Buna göre akıllı kişi, tutarlı bir şekilde düşünen ve tutkulara karşı kendisini kontrol edebilen kimsedir. Ma’kûl ise “akılla kavranan şey” demektir. İsim olarak akıl kalp ile aynı anlama gelir ve insanı, düşünemeyen canlılardan farklı kılan temyiz gücünü ifade eder. Bir şeyi akletmek onu anlamaktır. Bir kimsenin akleden bir kalbi olduğundan söz edilirse bundan onun anlayışının yerinde olduğu sonucu çıkar. Dil bilginleri akıl ile kalbi (fuâd) özdeş saymışlar ve kalp kelimesinin geçtiği deyimlerde bu kelimeyi akıl olarak anlamakta tereddüt etmemişlerdir (a.g.e., “Øakl”, “klb”, md.leri). Düşünmeyle ilgili anlamlar taşıdığı için teemmül ve re’y kelimelerini de bu terimler grubuna katmak gerekir. Teemmül, “bir nesne hakkındaki düşünceyi zihinde yoğunlaştırma” demektir. Re’y (veya rü’yet) ise tıpkı nazar gibi hem gözle hem de kalple (akılla) bakıp görmek anlamına gelir. İnsanda bu gözlemler sonucunda oluşan fikrî kanaate de (itikad) re’y denir (a.g.e., “eml”, “re’óy” md.leri.) [“DÜŞÜNME” maddesi içinde, cilt 10, sayfa 53].

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c10/c100047.pdf>

“Muhakkak ki göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün ardarda gelişinde... akleden bir topluluk için âyetler vardır” (el-Bakara 2/164); “İşte böylece Allah ölüyü diriltir ve size belki akledersiniz diye âyetlerini gösterir” (el-Bakara 2/73); “Yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki akledecek kalpleri ve işitecek kulakları olsun” (el-Hac 22/46) vb. birçok ilâhî mesajda kalp, akletmek ve âyet kelimeleri arasındaki ilişki açıktır. “Delil, alâmet, işaret” anlamına gelen âyet kelimesi Kur’an’da hem olağan ve mûcizevî kâinat hadiseleri, hem de doğrudan doğruya ilâhî kelâmın muayyen parçaları için kullanılmaktadır. Akletmek de özel anlamda kalbin yani aklın fonksiyonu olarak Allah’ın ilim, hikmet ve kudretini gösteren bu âyetler üzerinde düşünmek ve gerekli sonuçları çıkarmak demektir. Elmalılı Muhammed Hamdi’ye göre akletmek fiilinin özü gözlemden teoriye, duyulardan akledilir olana intikaldir ve bu intikal illiyet prensibinin gereklerine uygun şekilde gerçekleşir (bk. İLLİYYET). Kur’an’da akletmeye bu yoğun teşvikin hedefi insanoglunun gözle görülür, elle tutulur duyu planından teorik alana sevk edilmesidir; dolayısıyla Kur’an, hissî mûcizelerin delil teşkil ettiği bir imandan ziyade akletmenin, yani ilmî ve fikrî araştırmalarla çözümlenen Kur’an ve kâinat âyetlerinin delil teşkil ettiği bir iman üzerinde durmaktadır (Hak Dini, I, 564-570).” [“DÜŞÜNME” maddesi içinde, cilt 10, sayfa 53-54].

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c10/c100047.pdf>

“Fıkıh kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de yirmi yerde çeşitli fiil kalıplarıyla geçmekte olup (bk. M. F. Abdülbâkî, el-MuÖcem, “fkh” md.) genelde “bir şeyi iyi ve tam anlamak, kavramak, bir şeyin hakikatini bilmek ve akletmek” gibi anlamlarda kullanılır.” [“FIKIH” maddesi içinde, cilt 13, sayfa 1].

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c13/c130001.pdf>

“Fârâbî, Allah’ın hem âlim hem hakîm olduğunu belirtirken hikmeti “en üstün ilimle en yüce şeyleri akletmek” şeklinde tanımlamakta (el-Medînetü’l-fâzıla, s. 47-48; es-Siyâsetü’l-medeniyye, s. 45), aynı tanımlı başka bir eserinde nazarî felsefe anlamında hikmet için de yapmakta, konusu beşerî davranışlar olduğu için amelî hikmete ancak mecazen hikmet denilebileceğini belirtmektedir (Fusûlü’l-medenî, s. 48).” [“HİKMET” maddesi içinde, cilt 17, sayfa 506].

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c17/c170243.pdf>

“Dinî ve insanî hayatın merkezinin kalp olduğu Kur’an ve hadislerde açıkça ifade edilmiştir. “Kalpleri var ama onunla bir şey anlamıyorlar” (el-A’râf 7/179); “Akletmek için onlarda kalb yok mu?” (el-Hac 22/46); “Kalbi olanlar için bunda öğüt vardır” (Kâf 50/37) meâlindeki âyetler kalbin idrak, ilim, mârifet

ve düşünme aracı olduğunu ortaya koymaktadır. Bundan dolayı kalb (fuâd) sorumludur (el-İsrâ 17/36; el-Ahzâb 33/5).” [“KALB” maddesi içinde, cilt 24, sayfa 230].

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c24/c240133.pdf>

“Cenâb-ı Hak, insanların ve diğer canlıların gidasını çeşitli yiyecek ve içecekler, meleklerin gidasını tâat ve tesbih, ruhların gidasını nesne ve olayların mahiyetine vâkîf olup onları **akletmek** şeklinde düzenlemiştir. Bütün güzelliklerin düzeni akılla mümkün olur. Allah akıldan daha şerefli ve daha güzel bir şey yaratmamış ve kimse aklın tamamına sahip kılınmamıştır (et-Taḥbîr fi't-tezkîr, s. 60-61).” [“MUKİT” maddesi içinde, cilt 31, sayfa 138].

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c31/c310104.pdf>

“Kelâmcıların çoğunluğu, **akletmekle** ilgili bazı âyetleri (bk. el-Hac 22/46) delil göstererek akılla kalp arasında sıkı bir ilişkinin bulunduğu, hatta aklın kalpte olduğu görüşünü benimser (Mâverdî, Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn, s. 7; Beyâzîzâde, s. 77-78). Bazıları ise akılla beyin arasında ilgi kurarak aklî fonksiyonların beyin vasıtasıyla gerçekleştirildiğini savunur (Pezdevî, s. 206; Ferid Vecdî, VI, 522-526).” [“AKIL” maddesi içinde, c. 02, s. 244].

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c02/c020220.pdf>